

SOCIAL AND BEHAVIORAL SCIENCES

DOI <https://doi.org/10.51647/kelm.2021.3.2.21>

BADANIE STEREOTYPÓW ZAWODOWYCH WYCHOWAWCÓW W PLACÓWKACH WYCHOWANIA PRZEDSZKOLNEGO

Anastasiia Priadko

*aspirantka Katedry Psychologii Osobowości i Praktyk Społecznych
Instytutu Człowieka Kijowskiego Uniwersytetu imienia Bohdana Hrinchenki (Kijów, Ukraina)*

ORCID ID: 0000-0002-8120-0092

e-mail: a.priadko.asp@kubg.edu.ua

Adnotacja. W artykule przedstawiono badania nad stereotypami zawodowymi wychowawców w placówkach wychowania przedszkolnego. Teoretycznie uzasadnione jest pojęcie „stereotypu zawodowego” i jego składników. Autor podkreśla problem obecności stereotypów zawodowych u wychowawców i ich wpływ na styl wychowania dzieci w wieku przedszkolnym. Przeprowadzono badanie empiryczne przy użyciu zmodyfikowanej metody „niedokończone zdania” I. Buchylovoi. Stwierdzono prawidłowość między stażem pedagogicznym a wzmożonym stereotypem aktywności zawodowej nauczycieli w placówkach wychowania przedszkolnego. Na podstawie uzyskanych danych wyciągnięto wnioski na temat znaczenia opracowania psychologicznego modelu przezwyciężenia negatywnych, transformacji przestarzałych i utrwalenia pozytywnych stereotypów zawodowych wychowawców.

Słowa kluczowe: stereotyp zawodowy, wychowawcy, placówka wychowania przedszkolnego, przezwyciężanie, styl wychowania, dzieci w wieku przedszkolnym.

RESEARCH OF PROFESSIONAL STEREOTYPES OF EDUCATORS IN PRESCHOOL EDUCATION INSTITUTIONS

Anastasiia Priadko

*Postgraduate Student at the Department of Personality Psychology and Social Practices
Institute of Man*

of Bohdan Grinchenko University of Kyiv (Kyiv, Ukraine)

ORCID ID: 0000-0002-8120-0092

e-mail: a.priadko.asp@kubg.edu.ua

Abstract. The article presents studies of professional stereotypes of educators in preschool education. The concept of “professional stereotype” and its components are theoretically substantiated. The author highlights the problem of professional stereotypes among educators and their impact on the style of education of preschool children. An empirical study was conducted using the modified method of “Incomplete Sentences” by I. Buchylova. The regularity between pedagogical experience and strengthening of stereotyping of professional activity of educators in preschool institutions is revealed. On the basis of the received data the conclusions concerning urgency of development of psychological model of overcoming of negative, transformation of obsolete and fixing of positive professional stereotypes of educators are made.

Key words: professional stereotype, educators, preschool institution, overcoming, parenting style, preschool children.

ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОФЕСІЙНИХ СТЕРЕОТИПІВ ВИХОВАТЕЛІВ У ЗАКЛАДАХ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Анастасія Прядко

*аспірантка кафедри психології особистості та соціальних практик
Інституту людини*

Київського університету імені Бориса Грінченка (Київ, Україна)

ORCID ID: 0000-0002-8120-0092

e-mail: a.priadko.asp@kubg.edu.ua

Анотація. У статті представлені дослідження професійних стереотипів вихователів у закладах дошкільної освіти. Теоретично обґрунтовано поняття «професійний стереотип» та його компоненти. Автором висвітлено проблему наявності професійних стереотипів у вихователів та їх вплив на стиль виховання дітей дошкільного віку. Проведено емпіричне дослідження з використанням модифікованої методики «Незакінчені речення»

І. Бучилової. Виявлено закономірність між педагогічним стажем та посиленням стереотипізації професійної діяльності вихователів у закладах дошкільної освіти. На підставі отриманих даних зроблено висновки щодо актуальності розробки психологічної моделі подолання негативних, трансформації застарілих і закріплення позитивних професійних стереотипів вихователів.

Ключові слова: професійний стереотип, вихователі, заклад дошкільної освіти, подолання, стиль виховання, діти дошкільного віку.

Вступ. Трансформаційні процеси в освіті, зокрема дошкільній, висувають якісно нові вимоги до особистісних та професійних якостей педагогічних працівників закладів дошкільної освіти. Згідно з Базовим компонентом дошкільної освіти «дошкільна освіта має гнучко реагувати на сучасні соціокультурні запити, допомагати дитині реалізувати свій природний потенціал, орієнтуватися на загальнолюдські й національні цінності» (Піроженко, 2021: 2). Сучасний етап гуманізації змісту дошкільної освіти передбачає створення системи освіти, яка відповідає основним потребам педагогів та дітей дошкільного віку відповідно до їхніх задатків, інтересів та можливостей.

Дошкільна освіта в Україні перебуває на стадії реформування та спрямована на створення кожного окремого внутрішнього стимулу для впровадження та генерування інноваційних ідей, а також умов для активного переходу нашої країни до глобального освітнього простору шляхом інтеграції до європейської системи освіти.

Сучасні діти дошкільного віку живуть у динамічному середовищі, яке постійно змінюється. Їхніми відмінними рисами є надчутливе сприйняття реальності, високий рівень розумової діяльності та свідомості, нестабільність нервової системи та різниця у ціннісних орієнтаціях. Розвиток пізнавальних процесів у дітей дошкільного віку стає пріоритетним завданням вихователя, тому перед вихователями закладів дошкільної освіти постає питання про готовність відповідати новим стандартам професійної самореалізації для забезпечення якісного та всебічного розвитку дітей дошкільного віку.

Основною цінністю в сучасній системі дошкільної освіти стає особистість та професіоналізм вихователя, який уміло поєднує знання та навички у своїй роботі. Місія вихователя у закладах дошкільної освіти стає дедалі складнішою. Сучасний вихователь – це особистість із високим рівнем емоційного інтелекту та креативного мислення, яка володіє сучасними методиками виховання дошкільників.

Рушійною силою в умовах реформування дошкільної освіти стає руйнування колишніх та формування сучасних пріоритетів у вихованні дошкільників (Піроженко, 2014: 6). Сутність проблеми професійних стереотипів зводиться до того, що застарілі установки вихователів перешкоджають ефективному виконанню завдань, направлених на всебічний розвиток дітей дошкільного віку.

Ми вважаємо, що докорінні зміни в системі дошкільної освіти треба починати не тільки з вихователів, які працюють, а й зі студентів спеціальності «012. Дошкільна освіта», адже саме в університеті закладається фундамент знань, умінь, навичок та певних уявлень про професію вихователя.

Зі сказаного вище випливає актуальність проблеми дослідження професійних стереотипів та подальшої розробки психологічної моделі подолання застарілих та закріплення нових професійних стереотипів.

Основна частина. За визначенням Уолтера Ліппмана (автора поняття), «стереотип» – це стійке уявлення про риси, властиві певній соціальній групі, яке переносить на всіх її представників. Характеристиками стереотипів є спрощення реальності, неправдивість, поява з оточення та довготривале існування (Ліппман, 2004: 14).

Професійні стереотипи – це схематичні стандартизовані уявлення про професійну діяльність (зміст, форми, методи роботи, колеги, керівників), вони емоційно забарвлені і мають високу стійкість (Конюхов, 1994: 34).

Емпіричне дослідження професійних стереотипів вихователів здійснено в період 2017–2020 рр. Вибірку склали педагоги закладів дошкільної освіти м. Києва та студенти IV–V курсів спеціальності «012. Дошкільна освіта» Київського університету імені Бориса Грінченка. Загальна кількість учасників дослідження складала 292 особи (194 вихователі та 98 студентів).

Студенти були включені у вибірку з метою дослідження та порівняння наявності професійних стереотипів, їх профілактики.

Композиційна характеристика вибіркової сукупності студентів та вихователів залежно від стажу роботи на посаді представлена у табл. 1.

Із метою отримання експериментальних даних щодо дослідження професійних стереотипів на початковому етапі вивчення психологічних характеристик впливу стереотипів на професійну діяльність вихователів ми застосували методику «Незавершені речення» І. Бучилової, адаптовану до характеристик професійної діяльності вихователів (Бучилова, 2010: 54). Під час обробки результатів методики «Незавершені речення»

за допомогою контент-аналізу ми виявили когнітивний та афективний компоненти професійних стереотипів на основі структурно-психологічних характеристик стереотипів, а саме:

- за змістом (належністю);
- за однорідністю (ступенем відповідності атрибутам);
- за рівнем спрямованості (співвідношенням позитивного та негативного складників у свідомості вихователів).

Компонентами професійних стереотипів є когнітивний та афективний. Когнітивний компонент відповідає за певні знання та образи провідних характеристик професійної діяльності: ступінь забезпеченості, результати праці, кваліфікації, стилю

Таблиця 1

Композиційна характеристика вибірки

Стаж роботи вихователем	Кількість досліджуваних (%)
Студенти	34
До 5 років	12,1
5–15 років	20
Більше 15 років	33,9

керівництва, позиції керівника, збалансованості між інструментальними й експресивними компонентами діяльності, особливостями самоврядування найбільш часто використовуваних стратегій міжособистісної і міжгрупової взаємодії.

Афективний компонент стереотипу відображає ступінь стійкості уявлень і образів у свідомості. Він складається зі ставлення до себе, професійного і життєвого досвіду діяльності та соціального оточення. Результатом взаємодії когнітивного та афективного компонентів є формування поведінкового складника стереотипу, який впливає на рішення вихователя щодо стилю поведінки у сформованих умовах. Позитивно дією професійних стереотипів є те, що вони мінімізують витрачений час реакції та забезпечують точність та успішність діяльності вихователя.

Однак зловживання стереотипами у професійній діяльності призводить до закріплення трафаретності поведінки та підвищення рівня ригідності мислення, що негативно впливає на компетентність вихователя.

Визначені нами компоненти професійних стереотипів дають змогу вивчити вплив професійних стереотипів на професійну діяльність вихователів у 5 блоках педагогічної реальності: «Ставлення до професії вихователя», «Ставлення до дітей», «Ставлення до батьків», «Зв'язок з адміністрацією» та «Підходи до методів виховання та розвитку дітей».

Під час опрацювання результатів дослідження за допомогою контент-аналізу відповідей вихователів стосовно педагогічної професії ми отримали такі відповіді: «У педагоги йдуть люди, які люблять дітей», «Педагогічна професія важлива, але важка», «Бути педагогом – це бути людиною, яка любить та поважає дітей», «Головна якість вихователя – терплячість та любов до дітей», «Головне завдання вихователя – виховувати та розвивати дітей».

Відповіді студентів IV–V курсів спеціальності «012. Дошкільна освіта» щодо педагогічної професії були такими: «Педагогічна професія важлива, але малооплачувана та непрестижна», «Головне завдання вихователя – створення сприятливих умов для всебічного розвитку дітей», «У педагоги йдуть, як правило, за покликанням душі», «Бути педагогом – це бути талановитим в усьому, піклуватися про своїх вихованців». Отримані відповіді можуть свідчити про низьку стереотипізацію професійної діяльності, адже акцент зроблено на сучасних вимогах до особистості вихователя, як-от компетентність та адекватна оцінка можливостей.

Щодо ставлення до дітей, то думка вихователів розділилась: твердження «Гарною дитиною називають ту, яка...» 53% вихователів продовжили «слухняна, вихована, старанна, дисциплінована», а 47% були за те, що «гарною дитиною називають ту, яка добра, дружна, комунікативна, досягає успіху, розумна». Згідно з отриманими результатами можна зробити висновок про те, що одна частина вихователів акцентує увагу на поведінці та дисциплінованості, інша – на більш глибоких особистісних якостях дітей. На твердження «Погана дитина – це...» вихователі здебільшого відповіли так: «...неслухняна дитина», «з якою незручно працювати», «яка порушує дисципліну». Студенти ж відповіли, що «поганих дітей не буває».

Щодо гендерних стереотипів, які відображаються у твердженнях «Хлопчики в садочку...» та «Дівчата в садочку...», вихователі відповіли так: «Хлопчики в садочку більш активні, шумні, рухливі, енергійні та менш розумово розвинені», «Дівчата в садочку красуні, принцеси, спокійні, помічниці, добрі, більш сприйнятливі». Із відповідей зрозуміло, що присутня наявність гендерних стереотипів, що може впливати на ставлення до дітей та стиль виховання.

У блоці «Ставлення до батьків» більшість вихователів зійшлися на думці, що «більшість батьків є нещирими, не хочуть займатись вихованням дітей, байдужі, вимогливі, безвідповідальні», інші ж вважають, що «батьки – це партнери вихователів, союзники, адекватні та розуміючі». Твердження «Своїх дітей батьки часто...» майже всі педагоги продовжили так: «балують», «не чують», «не виховують», «пригнічують», «сварять», «ігнорують», «розбещують».

Відповідно до педагогіки партнерства «діти, батьки та вихователі, об'єднані спільними цілями та прагненнями, є добровільними та зацікавленими однодумцями, рівноправними учасниками освітнього процесу, відповідальними за результат» («Концептуальні засади реформування середньої школи», 2016: 18). Отримані ж відповіді свідчать про негативне сприйняття батьківських фігур та відсутність успішної взаємодії з ними, що суперечить основним принципам педагогіки партнерства.

Згідно з отриманими результатами з блоку «Зв'язок з адміністрацією» можемо зробити висновок про позитивне уявлення про адміністрацію. Про це свідчать такі твердження: «Адміністрація ЗДО – poradnik, наставник, добра, підтримувальна, мудра, авторитетна, професіонал, важко відповісти». Водночас твердження «Вимоги адміністрації ЗДО...» вихователі охарактеризували як «...не є зрозумілими», «перевищують можливості вихователя», «не обґрунтовані» (63%), що свідчить про певну невдоволеність міжособистісною комунікацією з керівництвом та умовами праці.

Блок «Підходи до методів виховання та розвитку дітей» містив твердження про стиль та певні уявлення щодо вибору методів виховання дітей дошкільного віку. Для дослідження стереотипу щодо стилю виховання дітей ми запропонували вихователям продовжити твердження «Діти, яких суворо виховують...». На це твердження більшість вихователів та студентів відгукнулися так: «...заякані, замкнуті, не впевнені в собі, агресивні, закомплексовані». Продовження твердження про потреби дітей, а саме «Всі діти потребують...», були такими: «уваги, любові, поваги, захисту та розуміння». Отже, результати показують високий рівень емпатії до потреб та почуттів дітей. Відсутність ефективності суворої дисципліни відображають продовження більшістю вихователів твердження «Суворі дисципліна не потрібна, не найкращий спосіб, не запорука успішного розвитку, вбиває особистість». Щодо реакції на порушення дитиною дисципліни майже всі відповіли так: «Якщо дитина порушує

дисципліну, то треба дізнатися причину, поговорити, розібратися, домовитись» (76%). Така позиція вихователів є більш поширеною, ніж авторитарний стиль виховання, який представлений у таких продовженнях: «Якщо дитина порушує дисципліну, то треба зробити зауваження, наказати, поскаржитись батькам» (24%).

Таким чином, на основі попередньо отриманих результатів дослідження можемо зробити висновок про наявність застарілих стереотипів тоталітарної педагогіки, основними ознаками якої є «чітко окреслені гендерні особливості дітей, діти мають бути «зручними», тобто слухняними, та негативізм щодо стилю виховання батьками вихованців».

Таблиця 2

Рівні стереотипності за специфікою стереотипів

Специфіка стереотипів	Рівень стереотипності (к-сть досліджуваних, %)		
	Високий (n=174)	Низький та середній (n=118)	Усього (n=292)
Ставлення до професії	78	22	100
Ставлення до дітей	70	30	100
Ставлення до батьків	82	18	100
Ставлення до методів та форм роботи	65	35	100

Загалом, отримано такий кількісний склад груп вихователів за рівнем стереотипності: група з високим рівнем – 174 особи (60%), із низьким – 118 осіб (40%). Такі результати відображають актуальність дослідження проблеми професійних стереотипів у вихователів, їх вплив на педагогічну діяльність та трансформаційні простори в дошкільній освіті.

Також ми дослідили залежність між педагогічним стажем та наявністю професійних стереотипів. Згідно з результатами дослідження можемо зробити висновок: чим більший педагогічний стаж, тим більш укорінені професійні стереотипи у вихователів. Дані, які ми отримали, проілюстровано в табл. 3.

Таблиця 3

Співвідношення педагогічного стажу та рівня стереотипності

Педагогічний стаж	Рівень стереотипності (к-сть досліджуваних, %)	
	Високий (n=174)	Низький та середній (n=118)
Студенти	35	65
До 5 років	42	58
5–15 років	56	44
Більше 15 років	74	26

За попередніми даними, отриманими в процесі дослідження, спостерігається залежність між педагогічним стажем та рівнем стереотипності мислення. Про це свідчать такі дані: високий рівень наявності професійних стереотипів є у вихователів із педагогічним стажем більше 15 років (74%). У порівнянні з педагогами, чий стаж менше 5 років, ми бачимо велику різницю у відсотковому співвідношенні (на 32% менше).

Отримані результати дослідження професійних стереотипів у вихователів відображають актуальність трансформаційних процесів в умовах реформування дошкільної освіти та потребують подальшої роботи із застарілими стереотипами для підвищення ефективності педагогічного процесу та саморозвитку педагогів.

Висновки. Проведене емпіричне дослідження з визначення наявності та рівнів професійних стереотипів у вихователів за допомогою методики «Незавершені речення» І. Бучилової дає змогу дійти висновку про актуальність цієї проблеми в умовах реформування дошкільної освіти.

Суттєвий зміст професійних стереотипів вихователів залежить від багатьох чинників, які на них впливають, як-от когнітивний, афективний та поведінковий. Компоненти професійних стереотипів пов'язані між собою та впливають на процес формування певних уявлень про педагогічний процес та його складники, а також продукують стереотипні реакції поведінки на робочі моменти.

Згідно з відповідями вихователів на твердження про педагогічний процес спостерігається високий рівень стереотипності мислення стосовно професії вихователя та дітей. Причиною цього феномену можуть бути застарілі погляди щодо виховання та розвитку дітей, які з досвідом стають більш ригідними. Так, у педагогів із педагогічним стажем більше 15 років спостерігається високий рівень стереотипності – 74%.

Подальші перспективи роботи над проблемою професійних стереотипів ми вбачаємо у дослідженні взаємозв'язку між рівнем стереотипності та професійними компетенціями вихователів, особистісними якостями та рівнем гнучкості мислення.

Список використаних джерел:

1. Базовий компонент дошкільної освіти / під наук. керівн. д-ра психол. наук, проф., чл.-кор. НАПН України Пироженко Т.О.; авт. кол.: Байер О.М., Безсонова О.К., Брежнева О.Г., Гавриш Н.В., Загородня Л.П., Косенчук О.Г., Корнєєва О.Л., Лисенко Г.М., Левінець Н.В., Машовець М.А., Мордоус І.О., Нерянова С.І., Пироженко Т.О., Половіна О.А., Рейпольська О.Д., Шевчук А.С. Київ : Видавництво, 2021. 37 с.

2. Бучилова И.А. Психологические особенности преодоления педагогических стереотипов у студентов и воспитателей дошкольных учреждений: монография. Череповец : ГОУ ВПО ЧГУ, 2010. 86 с.
3. Конюхов Н.И. Прикладные аспекты современной психологии: термины, законы, концепции, методы. Москва : Макцентр, 1994. 182 с.
4. Концептуальні засади реформування середньої школи. 2016. 40 с. <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/reforms/ukrainska-shkola-compressed.pdf>
5. Сучасні діти – відображення цінностей дорослого світу: методичні рекомендації / Т.О. Пірожено, С.О. Ладивір, К.В. Карасьова та ін.; за ред. Т.О. Піроженко. Київ, Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2014. 120 с.
6. Уолтер Липпман. Общественное мнение. Москва : Институт Фонда «Общественное мнение», 2004. 384 с.

References:

1. Bazovyi komponent doshkilnoi osvity / pid nauk. kerivn. d-ra psykhol. nauk, prof., chl.-kor. NAPN Ukrainy Pirozhenko T.O.; avt. kol.: Baiier O.M., Bezsonova O.K., Brezhnieva O.H., Havrysh N.V., Zahorodnia L.P., Kosenchuk O.H., Kornieieva O.L., Lysenko H.M., Levinets N.V., Mashovets M.A., Mordous I.O., Nerianova S.I., Pirozhenko T.O., Polovina O.A., Reipolska O.D., Shevchuk A.S. Kyiv: Vydavnytstvo, 2021. 37 s. [Basic component of preschool education / under science. management Dr. Psychol. Sciences, Prof., Corresponding Member NAPS of Ukraine Pirozhenko T.O.; aut. col.: Bayer O.M., Bezsonova O.K., Brezhneva O.G., Gavrish N.V., Zagorodnya L.P., Kosenchuk O.G., Korneeva O.L., Lysenko G.M., Levinets N.V., Mashovets M.A., Mordous I.O., Neryanova S.I., Pirozhenko T.O., Polovina O.A., Reipolska O.D., Shevchuk A.S. Kyiv: Publishing House, 2021. 37 p.]
2. Buchylova Y.A. Psykholohycheskye osobennosti preodoleniya pedahohycheskykh stereotypov u studentov y vospytatelei doshkolnukh uchrezhdenyi: monohrafyia / Y.A. Buchylova. Cherepovets: HOU VPO ChHU, 2010. 86 s. [Buchilova I.A. Psychological features of overcoming pedagogical stereotypes among students and educators of preschool institutions: monograph / I.A. Buchilova. Cherepovets: GOU VPO ChGU, 2010. 86 p.]
3. Koniukhov N.Y. Prykladnie aspekti sovremennoi psykholohyy: termyni, zakoni, kontseptsyy, metodi / N.Y. Koniukhov. M.: Maktsestr, 1994. 182 s. [Konyukhov, N.I. Applied aspects of modern psychology: terms, laws, concepts, methods / N.I. Konyukhov. M.: Maktsestr, 1994. 182 p.]
4. Kontseptualni zasady reformuvannia serednoi shkoly. 2016. 40 c. <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/reforms/ukrainska-shkola-compressed.pdf> [Conceptual principles of secondary school reform]
5. Suchasni dity – vidobrazhennia tsinnosti dorosloho svitu: metodychni rekomendatsii / T.O. Pirozhenko, S.O. Ladyvir, K.V. Karasova ta in.; za red. T.O. Pirozhenko. K. – Kirovohrad: Imeks-LTD, 2014. 120 s. [Modern children – reflection of values of the adult world: methodical recommendations / T.O. Pirozhenko, S.O. Ladyvir, K.V. Karaseva and others; for ed. T.O. Pirozhenko. K. – Kirovograd: Imex-LTD, 2014. 120 c.]
6. Uolter Lyppman. Obshchestvennoe mnenye. M.: Ynstytut Fonda «Obshchestvennoe mnenye», 2004. 384 s. [Walter Lippman. Public opinion. M.: Institute of the Public Opinion Foundation, 2004. 384 p.]